HebrewBooks.org ©Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

דכתיב [1]ואשר הרעותי: (א)אמר רבי חמא ברבי חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל חד דכתיב ואשר הרעותי וחד דכתיב [2]הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל וחד דכתיב [3]והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר רב פפא אמר מהכא [4]ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ואמר רבי אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר [5]ויתפלל משה אל ה׳ אל תקרי אל ה׳ אלא על ה׳ שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב (ב)קורין לאלפין (א) עיינין ולעיינין אלפין דבי רבי ינאי אמרי מהכא [6]ודי זהב מאי ודי זהב אמרי (ג)דבי ר׳ ינאי כך אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל אמרי דבי ר׳ ינאי אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר אמר רבי אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך אמר רבי חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא אמר רב אחא בריה דרב הונא אמר רב ששת היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני בישי שנאמר [7]כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני רב נחמן אמר מהכא [8]ורם לבבך ושכחת את ה׳ ורבנן אמרי מהכא [9]ואכל ושבע ודשן ופנה ואי בעית אימא מהכא [10]וישמן ישרון ויבעט אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה שנאמר [11]וכסף הרביתי (ד)להם וזהב עשו לבעל:

[12]וידבר ה׳ אל משה לך רד מאי לך רד אמר רבי אלעזר אמר לו הקדוש ב״ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו (ב) אתה למה לי מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר וכיון שאמר [13]הרף ממני ואשמידם אמר משה דבר זה תלוי בי מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים משל למלך (ג) שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו: [14]ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול וגו׳ אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שתפסו משה להקדוש ברוך הוא כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבונו של עולם אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם: [14]ואעשה אותך לגוי גדול וגו׳ אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ב״ה רבונו של עולם ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים: [15]ויחל משה את פני ה׳ אמר רבי אלעזר (ד) מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא עד שהחלהו (ה)ורבא אמר עד (ו)שהפר לו נדרו כתיב הכא ויחל וכתיב התם [16]לא יחל דברו (ז)ואמר מר הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו ושמואל אמר מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר [17]ואם אין מחני נא מספרך (ח)אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שהחלה עליהם מדת רחמים ורבנן אמרי מלמד שאמר משה לפני הקב״ה רבש״ע (ט)חולין הוא לך מעשות כדבר הזה ויחל משה את פני ה׳ תניא רבי אליעזר הגדול אומר מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא עד שאחזתו אחילו (י)מאי אחילו אמר רבי אלעזר אש של עצמות מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי [18]זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך מאי בך אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ב״ה רבונו של עולם אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים:

[18]ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי האי אשר אמרתי אשר אמרת מיבעי ליה אמר רבי אלעזר עד כאן דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב ורבי שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי תלמיד (ה) אלא כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל בשמי הלכתי ואמרתי להם בשמך עכשיו מה אני אומר להם: [19]מבלתי יכולת ה׳ יכול ה׳ מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה ואינו יכול להציל אמר הקב״ה למשה והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים אמר לפניו רבונו של עולם עדיין יש להם לומר למלך אחד יכול לעמוד לשלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד אמר ר׳ יוחנן מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה שנאמר [20]ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך תני דבי רבי ישמעאל כדבריך עתידים אוה״ע לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו [21]ואולם חי אני אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקדוש ב״ה למשה משה החייתני בדבריך: (כ)דרש רבי שמלאי (א)לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואחר כך יתפלל מנלן ממשה דכתיב [22]ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא וכתיב [23]ה׳ אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך וכתיב בתריה [24]אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו׳: (סימן מעשי״ם צדק״ה קרב״ן כה״ן תעני״ת מנע״ל ברז״ל):

אמר

דכתיב ואשר הרעותי. רישא דקרא אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע: **אלמלא שלש מקראות הללו.** שמעידין שיש ביד הקדוש ברוך הוא לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו: **נתמוטטו.** רגלינו במשפט אבל עכשיו יש לנו פתחון פה שהוא גרם לנו שברא יצר הרע: **הטיח.** לשון זריקה כמו כמטחוי קשת (בראשית כא): **אין ארי נוהם.** שמח ומשתגע ומזיק: **מלי כריסיה זני בישי.** מילוי הכרס הוא ממיני חטאים הרעים. זני מתרגמינן למינהו לזנוהי (בראשית א): **הרף ממני.** הראהו שיש כח בידו למחול(ל) ע״י תפלה: **הניחה לי.** משמע שהיה אוחז בו: **שלש רגלים.** אברהם יצחק ויעקב: **שהחלהו.** הפליג בו אנויי״ר בלע״ז: **נדרו.** דבורו שאמר ואכלם: **שמסר עצמו למיתה.** ויחל לשון חלל: **שהחלה עליהם מדת רחמים.** כמו יחולו על ראש יואב (ש״ב ג) לשון הניח: **שאחזתו אחילו** גרס: **אשתא דגרמי.** מוליי״ר בלע״ז: **אשר נשבעת להם בך.** שנאמר בעקדת יצחק בי נשבעתי (בראשית כב): **עד כאן.** עד ככוכבי השמים: **מכאן ואילך דברי הרב.** אמר לו אעשה כדבריך: **דברים שאמרת לי.** בסנה אמרת לי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה (שמות ג): **החייתני.** בפני האומות:

עלה

מסורת הש״ם

א) [סוכה נב: ע״ש], ב) [מגילה כד:], ג) [יומא פו: סנהדרין קב.], ד) נ״ל לה, ה) [אולי צ״ל ורבא], ו) [נ״ל שהתיר וכ״ה בילקוט ובע״י והוא נכון כדאיתא נדרים עז: וב״ב קכ: וע׳ תוספות בכורות לז. ד״ה מפירין], ז) חגיגה י., ח) [רב יצחק אמ׳ מלמד כו׳ כצ״ל וכ״ה בילקוט ובע״י], ט) [ע״ז ד.], י) גיטין ע., כ) ע״ז ז:, ל) בע״י: למחות,

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ קורין לאלפי״ן. נ״ב פרש״י פ׳ הקורא עומד דהיינו בדרש׳ אבל בתפלה איסורא איכא ע״ש ד׳ כ״ד ע״ב: (ב) שם ועכשיו ישראל חטאו (אתה למה לי) תא״מ ונ״ב ס״א למה לך גדולה: (ג) שם משל למלך ב״ו שכעס: (ד) שם א״ר אלעזר (מלמד שעמד וכו׳ שהחלהו) תא״מ ונ״ב ס״א מלמד שהתפלל משה עד שהחלה אביי אמר עד שהחלה להקב״ה: (ה) שם דברי תלמיד הן אלא:

לעזי רש״י

אנויי״ר. להפציר, להטריד.

מוליי״ר [מלויי״ד]. קדחת.

מוסף רש״י

אלמלא שלש מקראות הללו. המעידין שהטעות והזכיות בידו ותוכן הלבבות (סוכה נב:). **לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואחר כך יתפלל.** שלש ברכות ראשונות, אבות וגבורות וקדושת השם, שאין בהן תפלה אלא שבח, ואחר כך בשאר ברכות יש דברי תחנה ותפלה (ע״ז ז:) ולפיכך תקנו חכמים פסוקי דזמרה, הודו לה׳ וכל המזמורים שלפניו ושלאחריו, לפי שהן שבחו של הקב״ה, ואחר כך עומדים להתפלל (סידור רש״י סי׳ ד׳).

רבינו חננאל

מנין שחזר הקב״ה והודה לו למשה. פירוש, החזיר לו טובה שהבין מה שאומות העולם היו עתידים לומר, ואמר לו סלחתי להם, כי ודאי כדבריך יהיו עתידין לדבר. **ואולם חי אני. אמר ר׳ יצחק אמר לו הקב״ה למשה החייתני בדבריך.** פירוש, אמר לו הקב״ה למשה במה שדברת לפני וסלחתי לישראל החייתני, כלומר עתידין האומות לומר חי אני בהפילי ל״א מלכים ואעמיד השמש והירח, ואז ימלא כבודי את כל הארץ, וז״ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ.

עין משפט נר מצוה

כג א מיי׳ פ״א מהלכות תפלה הלכה ג:

תורה אור השלם

1. בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ אֹסְפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי: מיכה ד ו
2. הֲכַיּוֹצֵר הַזֶּה לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן אַתֶּם בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל: ירמיהו יח ו
3. וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר: יחזקאל לו כו
4. וְאֶת רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם: יחזקאל לו כז
5. וַיִּצְעַק הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל יְיָ וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ: במדבר יא ב
6. אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב: דברים א א
7. כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל כֵּן שְׁכֵחוּנִי: הושע יג ו
8. וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: דברים ח יד
9. כִּי אֲבִיאֶנּוּ אֶל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת בְּרִיתִי: דברים לא כ
10. וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ: דברים לב טו
11. וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל: הושע ב י
12. וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֶךְ רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: שמות לב ז
13. הֶרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ: דברים ט יד
14. וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל: שמות לב י
15. וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְיָ יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: שמות לב יא
16. אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר לַייָ אוֹ הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה: במדבר ל ג
17. וְעַתָּה אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ: שמות לב לב
18. זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם: שמות לב יג
19. מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְיָ לְהָבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר: במדבר יד טז

20. וַיֹּאמֶר יְיָ סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ: במדבר יד כ 21. וְאוּלָם חַי אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד יְיָ אֶת כָּל הָאָרֶץ: במדבר יד כא 22. וָאֶתְחַנַּן אֶל יְיָ בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: דברים ג כג 23. אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גָּדְלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ: דברים ג כד 24. אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן: דברים ג כה

רב ניסים גאון

ואולם חי אני אמר לו הקב״ה למשה משה החייתני בדבריך. זה הדבר קשה היה בפני התלמידים והיו מלעיזים בו עלינו החולקין על דברי רבותינו ז״ל ואמנם כי פשוטו של זה הדבר נראה שאינו מתקבל על הדעת שמשתבשין בה ואני ברחמי שמיא פירשתיה פירוש צח וביארתי טעמיה ביאור יפה שהוא שוה לענין הכתוב ולסברא והרי אנו מזכירין המימרא כללא כדגרסי׳ בגמ׳ ואחר כן נאמר פירושה (במדבר יד) מבלתי יכולת ה׳ יכול ה׳ מיבעי ליה אמר ר׳ אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש [כחו] כנקבה ואין בו כח להצילם אמר לו בן עמרם והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי על הים אמר לפניו רבונו של עולם יאמרו לפני מלך אחד יכול לעמוד בפני ל״א (מלך) [מלכים] אינו יכול לעמוד אמר ר׳ יוחנן מנין שחזר הקב״ה והודה למשה שנא׳ (שם) ויאמר ה׳ סלחתי כדברך תנא דבי ר׳ ישמעאל כדבריך עתידין אומות העולם לומר אשרי תלמיד שרבו מודה לו ואולם חי אני אמר רבא א״ר יצחק אמר לו הקב״ה למשה משה החייתני בדבריך עד כאן היא הדרשה שנאמרה בזה הפסוק ופירושה אנו מזכירין דע לך כי החיים והיכולת שתי מדות הן ממדותיו של הקב״ה שהן מדות עצמו וגדולתו שאינן נחלפין ממנו כלל כי הכח והיכולת אינם נמצאים אלא במי שהוא חי ומי שהוא חי העולמים שלא יתמו שנותיו אי אפשר שלא יהיה יכול וזה הדבר אע״פ שהוא שריר ומקויים בסברא יש לו חיזוק מן הכתוב והיינו דכתב רחמנא (דברים לב) כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם פתח בזכרון היד שהוא היכולת וסיים בזכר החיים ואמר חי אנכי לעולם קיימת לו היכולת מפני שהוא חי העולמים ובעת שאירע מעשה המרגלים ואמר הקב״ה להשמידם לאומתו נגש הנביא עליו השלום בתפלה בעדם ואמר בכלל דבריו מבלתי יכולת ה׳ ולפי שידע הקב״ה כי אמת דבר וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו ותשש כחו ואינו יכול לעמוד כנגד ל״א (מלך) [מלכים] ולגרש מפני בניו ולפיכך קבל תפלתו בעדם ונעתר לו ואמר לו אחר כן ואולם חי אני הודיע לנביאו שבודאי אילו השמידם לעם היו האומות אומרים שאין לו יכולת ולא היו מכירין גבורתו והואיל ואין מתברר להם שהוא חי והנה בשביל עתירת הנביא בעד העם הודו האומות כי יש להקב״ה החיים לעלמין ונתברר להם שהוא חי וקיים וזכה הנביא לשבח בשביל זה הדבר כי בשביל עתירתו נודעה גדולתו של מלכנו ועצמו וגבורתו ונתפרסמו בקצות הארץ ונתברר ונתקיים כי הקב״ה יתעלה שמו חי בעצמו ולפיכך א״ל רחמנא ואולם חי אני אחר שאמר כדברך תיכף לה ודרשי ליה רבנן החייתני בדבריך כלומר שבשביל עתירתך גרם הדבר ונתברר לאומות שאני חי וזה הוא צד התירוץ של זה הדבר והיה נעלם מאד וסייעני הקב״ה לגלותו ולפרשו ולא ראיתי אדם שקדמני לזה התירוץ וזה הפירוש יהיה שמור בידך:

SHAS MOZNAIM